

Libetov eksperiment i slobodna volja

Tihana Čuljak, studentica Filozofskog fakulteta Družbe Isusove

Dva su za filozofsko razmatranje problema svijesti najznačajnija Libetova eksperimenta i o njima će ovdje biti riječi; prvi o polusekundom zakašnjenju između podražaja i svijesti o podražaju, te drugi o polusekundom zakašnjenju pri reakciji na okolinu. Kada neće biti za kontekst nužno specificirati o kojem se radi, govoriti ću o njima kao o jednom, jer jedan iz drugog proizlaze i usko se slijede u postavkama i zaključcima.

Libetov eksperiment jednostavan je kao eksperiment, no za sobom je povukao mnoge rasprave o svijesti. Doduše, ono što je on htio njime istražiti mnogo je manjeg značaja od onog što je njime otkrio. Štoviše, moje je mišljenje kako je taj eksperiment zapravo i jedino što nas kao filozofe o njem može zanimati; naime njegova teorija o svijesti kao kakvom polju, ako je uopće moguće s pravom ju zvati teorijom, te ostali eksperimenti koje je predlagao, poput onog s presjecanjem mozga kako bi najzornije vidjeli koliko su polovice jedna o drugoj ovisne u percepciji, nije našlo odaziva što u smislu dobrovoljaca, što u smislu ozbiljnijih rasprava, te je svojim likom mogao zainteresirati još tek karikaturiste i ljubitelje Frankenstein ugođaja.

Njegova je nakana u početku eksperimenta bila istražiti koliki je minimalni stimulans koji bi pobudio svjesnost, točnije svjesni osjećaj o dotičnom podražaju. Dražio je ispitanike električnim pulsevima koje im je puštao na komadić kože, te otkrio da bez obzira na voltažu i učestalost pulseva, svijest o podražaju kasni za podražajem 500 milisekundi. Dakle, pola sekunde nakon podražaja dolazi do svijesti o podražaju. U toj činjenici važne su dvije stvari: postoji zakašnjenje, i ono je pola sekunde. Iznenadujuće i "novo" u toj činjenici zapravo nije što postoji zakašnjenje; jasno je naime da u našem svijetu uzročno-posljedičnog karaktera, neki događaj nužno mora prethoditi nečijoj svjesnosti o istom događaju. Zaključujemo dakle da ono što nas iznenađuje leži u trajanju zakašnjenja, u pola sekunde. Dakle ja podižem ruku, a vaša svijesnost o tome da sam ju ja podigla slijedi tek pola sekunde nakon stvarnog podizanja. Da smo pasivni promatrači svijeta, kada bi naš život bio primjerice poput gledanja nekog filma, konstantno zakašnjenje od pola sekunde bilo bi posve irelevantno. Nikad ne bismo ni doznali da smo pola sekunde nakon stvarnosti tek svjesni stvarnosti, a kad bi nam na neki način ta informacija i bila dana, uvjeravam vas da nas ne bi imala zbog čega zabrinjavati. No, nasreću po nas a nažalost po činjenicu, mi smo interaktivni sa svijetom, komuniciramo s njim, djelujemo, reagiramo na događaje iz svijeta te je ovo zakašnjenje doista vrijedno pažnje. Tim više što je evidentno kako nekad

reagiramo na neki događaj mnogo brže, bolje reći ranije nego pola sekunde nakon samog događaja. Sjetite se primjerice reakcije igrača tenisa. Zaključak je, čini se, kako naše nesvjesne reakcije ponekad doista preteknu svjesne. EP (Evoked Potential) ili "probuđeni potencijal" javlja se u mozgu unutar desetinke milisekunde nakon podražaja na koži, i on je ponekad dovoljan da registriramo podražaj, nesvjesno ali efektivno. Libet ovdje izvodi hipotezu kako se naša svjesnost subjektivno vraća nazad u vrijeme, kako bi se uskladila sa probuđenim potencijalom. Mi svjesno percipiramo podražaj istovremeno kada ga registriramo nesvjesno, iako ćemo tek za pola sekunde biti svjesni da smo ga svjesni. Moguće je da je odgovor u tome da svjesnost trebamo podijeliti u dva nivoa; biti svjestan – koji je istovremen s moždanom aktivnošću kao posljedicom nekog podražaja, tj. EP-om, i biti svjesno svjestan, tj. biti svjestan svjesnosti. No Libet suviše lako pristaje na ovakvu podjelu svijesti. Njome se čini samo to da se nesvjesno preimenuje u svjesno nekog nižeg reda, pojam kojeg opet nosi isti problematični sadržaj samo pod drugim imenom. Štoviše, ako jednom podjelimo svjesnost na neku "običnu" svjesnost, i svjesnost o svjesnosti... tko nas može zaustaviti da govorimo o svjesnosti o svjesnoj svjesnosti, odnosno o trećem, četvrtom itd. redu ili nivou svjesnosti. Na pitanje o polusekundnom zakašnjenju može se ponuditi i još jedan jednostavan odgovor. A taj je da podražaj odmah, gotovo istovremeno ulazi u svijest, a pola sekunde zakašnjenja rezultat je nemogućnosti da se ta svjesnost istovremeno izrazi. Ne želeći ulaziti u kompetentnost Benjamina Libeta, i njegovu širokovidnost kojom bi jamčio da je u obzir uzeo i vrijeme potrebno da se svjesnost izrazi, kao i to polusekundno zakašnjenje potrebno da se ispitanikov izraz "Svjestan sam." dovuče do svijesti samog Libeta, što bi onda govorilo zapravo ne o 500 milisekundi zakašnjenja od podražaja do svjesnosti o podražaju, već o 250 + 250 istih, što se ponovo i ponovo može cijepati itd., već bih si samo dopustila naslutiti kako, ako ne zbog nepovjerenja u Libetovu pa čak i opće ljudsku mogućnost anticipiranja svih mogućnosti koje se ovdje trebaju uzeti u obzir, onda zbog same, uvjetno rečeno "materije" eksperimenta koja se sama po sebi opire nekom nezavisnom mjerenju i uvijek ostaje nerazdruživo i subjekt i objekt istog. Potaknut rezultatima ovog istraživanja, Libet čini još jedno, kojim navodno u pitanje dovodi slobodu volje. Naime, ponovo na primjeru tenisa, mi percipiramo lopticu prije no percipiramo odgovor svog reketa, no kako se oboje događa pola sekunde prije aktualnog trenutka naše svjesnosti, mi bismo doslovno vidjeli sebe kako odigravamo odgovarajući udarac prije no što samo svjesno odlučili koji bi to udarac bio. Suprotno našem uvjerenju, proizlazi da smo našu odluku donjeli nešto prije no što smo je postali svjesni.

Libet je u tom drugom eksperimentu tražio od svojih ispitanika da pomaknu ruku u proizvoljnom trenutku, i da jave kada su donjeli odluku. Vrijeme u kojem su donjeli odluku utvrdili su po položaju kuglice koja je kružila unutar lica sata. Istovremeno je mjerio električnu aktivnost mozga ispitanika. Već je ranije utvrđeno kako svjesno odabranim akcijama prethodi moždana aktivnost nazvana RP (Readines

Potential). Rezultat je bio taj da je prijavljeno vrijeme odluke bilo nešto kasnije (nekoliko desetinki sekunde) nego što je očitano RP. To navodno dokazuje kako su svjesne odluke unaprijed determinirane nesvjesno, odnosno kako je slobodna volja samo iluzija.

Postoje mnogi upitnici koji se mogu stavljati na Libetovu teoriju. Primjerice, kako možemo znati da je taj RP doista to za što ga se drži. Ne radimo li krucijalnu pogrešku upravo tada kada zdravo za gotovo uzimamo da neka moždana aktivnost može biti pokazatelj donešene odluke. U pitanje se može staviti i to nije li ovaj eksperiment daleko od toga da reprezentira uobičajene uvjete donošenja neke odluke, u ovom slučaju donošenja odluke o pomicanju ruke, kad je ispitanik unaprijed znao da će uskoro trebati donjeti dotičnu odluku. Dalje, ovaj eksperiment uključuje zapravo dvije mentalne radnje, i donošenje odluke o pomicanju ruke, i očitavanje položaja kuglice na satu, te to zahtijeva ili veliku hrabrost ili nesmotrenost pri zaključivanju kako je instrumentima zabilježena moždana aktivnost prikladno uzrokovana samo jednom od te dvije radnje. Smatrajući da je iznašao dokaz o samo prividnosti slobodne volje, Libet ipak daje čovjeku nešto čovječnosti, te govori kako slobodna volja i dalje ostaje u mogućnosti da da veto na neku već nesvjesno ili "polusvjesno" pokrenutu radnju. Njegovo sužavanje, ili bolje reći sakaćenje slobodne volje na slobodno vetoiranje uopće se ni ne usuđujem sagledati u svojoj dalekosežnosti koja za njim slijedi, od moralnog integriteta osobe do uopće njene osobnosti. Sve na što se želim ovdje osvrnuti samo je to da njegov eksperiment, kada bi jednog dana i uspio odagnati sve ove prepreke koje danas još zasigurno ne može, i uspio objektivnom sigurnošću ma kakve vrste utvrditi da neke električne aktivnosti u mozgu predhode nekoj svjesnosti o donošenju neke odluke, nikako ne može izmaknuti onom prigovoru, koji ga i baš zato što ga ruši u samim postavkama; da je svijest složeni fenomen kojeg raščlanjivanje na moždane aktivnosti i "ono nešto drugo" nikada ne može u potpunosti rasvijetliti. To je prvenstveno stoga što puko zbrajanje svih njenih dijelova nikako ne rezultira poimanjem njene cjeline. Mišljenje da otkrivanjem vremenskog slijeda njenih tajnovitih puteva otkrivamo neku uzročnu posljedičnu stvarnost, a kamoli još izvođenje konkluzija samo na osnovu ovakvog ili onakvog vremenskog slijeda doista ne nosi verificiranost koju zahtijeva uspostavljanje znanosti o svijesti. Što ovdje zastupam nije misterijansko stajalište; uvjernija sam da se o svijesti ima i može što reći, no da se govoriti još treba oprezno i tiho, zatim zasigurno nije ni materijalizam, ni dualizam a ni epifenomenalizam, koji odreda u svojim strogim granicama nužno propuštaju uhvatiti cjelovitost koju svijest zahtijeva, već naprosto napominjem kako je jedini mogući holistički put.

A navodno ukidanje ili determiniranje slobodne volje koje proizlazi kao neistinita konkluzija Libetovih eksperimenata spada upravo u takvu suženu i ograničenu percepciju svijesti. Ponavljam, kada bi i postojao način da se izbjegnu navedeni prigovori, ono je i dalje produkt neuspjele analize problema svijesti i nedopuštenog seciranja nečega što možemo shvatiti samo u njegovoj cjelovitosti.

Svi podaci o eksperimentima na www.consciousentities.com